

Bir Osmanlı Aydını: Feylesof Rıza Tevfik

Furkan GÜLNAR*

Özet

Osmanlı sosyal ve kültürel tarihi mahiyetinde, kalıcı denilebilecek eserlerin muhtevasınca birçok önemli şahsiyet gözümüze çarpar. Bilimde ve tarihte kenarda köşede kalmış, yeterli önemi kendisine takdir edilmeyen diğer isimler ise; incelenmek ve değerlerini bulmak için, kurtarıcıları beklemektedir. Bu incelemede, belirtmeye çalıştığımız kıymet-i hâiz şahsiyet, Şair Feylesof Rıza Tevfik'tir. Kendisi, Osmanlı'nın yetiştirdiği iyi aydınlardan ve muhalif seslerden sadece bir tanesidir. Araştırmamız doğrultusunda yeterli hassasiyetin, Prof. Dr. Abdullah Uçman dışında sayılı isimlerce gösterildiği fark ediliyor. İncelemede, Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın hayatına, edebi, sosyal ve felsefi yaşantısına ve de çalkalanmalarına tarihsel perspektiften bakılmaya çalışılmıştır. Genel itibari ile Rıza Tevfik bir entelektüel Osmanlı aydını olmakla birlikte, geniş bir gözlük ile bakıldığında aslında Osmanlı'nın yetiştirdiği iyi bir kültür elçisidir. Özellikle edebi ve felsefi yönleri, dikkatle incelendiğinde, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğindeki politik doku ve düşünsel yapılanma anlaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Feylesof Rıza Tevfik, Felsefe Dersleri, Vahdet-i Vücûd, Serâb-ı Ömrüm

* Öğrenci, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ A.B.D. Tezli Yüksek Lisans.

Giriş

Osmanlı Devleti, özellikle sosyal bilimciler vasıtasıyla, bilimin küfesinin karıştırılarak ve aynı zamanda tarihsel düzlemde disiplinler çalışmaların meydana getirildiği, renkli ve birtakım zengin cevherlerin ortaya çıkarıldığı, aydın yataklarından biridir.

Osmanlı modernleşmesinde ise bu renk farklılıklarının rolü; yeni bir sentezi meydana getirmesi hasebiyle, yadsınacak bir durum değildir. Tarih sahnesinde, Osmanlı Devleti'nin özellikle son evrelerinde, hatırı sayılır derecede mütefekkir, şair, diplomat ve bürokratın varlığından söz edilebilir.

Lakin kenarda köşede kalmış diyebileceğimiz, çok yönlü dünya duruşunun yanında fark edilir üslubuyla ve kendi tabiriyle “Feylesof Ali Rıza Tevfik (Bölükbaşı)” ayrı bir konumu hak etmektedir.

Rıza Tevfik, Türkiye’de belli başlı –en başta Prof. Dr. Abdullah Uçman vs.- isimler hariç, üzerine çok fazla çalışma yapılmayan, değerlendirmeye girildiğinde bilgi süzgecinde kolaylıkla eritilemeyecek ve aynı zamanda Osmanlı’da Felsefenin ve Felsefe hareketliliğinin temellerini atan değerli bir şahsiyet olarak göze çarpmaktadır. Tabii ki ondan önce Felsefe alanında girişimler mevcuttur lakin onun temelde yaptığı şey; “Felsefe Dersleri” adıyla bir kitap yayınlaması ve buna istinaden Felsefe terimleri üzerine yazmış olduğu “Mufassal Kâmus-ı Felsefe” adlı eserleri olmuştur. Konu mahiyetinde lise ve üniversitede Felsefe dersleri vermiş ve yabancı kaynaklara vukufiyeti dolayısıyla birçok yabancı filozofun fikirlerini, tasnif ve sentezleme olanağına sahip olmuştur.

İncelememizde, Rıza Tevfik’in yaşantısından ve şair, düşünce adamı yönleriyle beraber “Feylesof” yanı ele alınmaya, aktarılmaya çalışılacaktır.

Asıl adı Ali Rıza olan Rıza Tevfik, 7 Kânun-ı Sâni 1869 tarihinde babasının kaymakam olarak bulunduğu, Cısr-i Mustafa Paşa(Tsaribrod) kazasında dünyaya gelir. (Uçman, 1999: 13) Kendini ise şöyle tarif eder: “ Genç iken, 1282 sene-i hicriyesi ramazanının 23. günü sabahleyin tulûdan on dakika evvel Meriç Nehri kıyısında Cesir Mustafa Paşa hükümet konağında doğmuş olmamı hatırladıkça, kendi kendime; “Behey adam!.. Doğacak başka yer mi bulamadın?” derdim. (Kandemir, 1943: 94)

Mevzunun başından anlaşılıyor ki; bir aykırı mizacının olması, onun yaşantısını ilerleyen dönemlerde doğrudan etkileyecektir.

Babası aslen Arnavutluk'tan Debre-i Bâlâlı Hoca Mehmed Tevfik Efendi, annesi ise Kafkasya'dan kaçırılarak İstanbul'da bir konağa satılan, Çerkes asıllı ve "kul" cinsinden Münire Hanım'dır. (Uçman, 1999: 13)

Öğrenimine Üsküdar Dağ Hamamı'nda, babasının hocalık yaptığı Sion Mektebi'nde başladı. Bir süre yine babasının yanında Beylerbeyi ve Davudpaşa rüştiyelerine devam ettiyse de, babasının İzmit'e savcı vekili olarak tayini üzerine tahsili yarım kaldı.(1879) İzmit'te, annesi sıtmadan vefat etti. (Uçman, 2008: 68)

Rıza Tevfik, annesini şöyle anlatır: *Anam, Şapset kabilesinden genç bir Çerkes kadınıydı. Ömründe hastalık nedir bilmemiş bir kimseydi. İzmit'te sıtmaya tutuldu. Az zaman sonra hepimiz yattık. Karaciğer hastalıkları almış başını yürümüştü. Hekim yoktu. Dalak kesen berberler vardı. Derken anam sarılık da oldu. İlaç milaç hak getire. Hasılı bu genç kadın, orada yirmi sekiz yaşında öldü. Ben o vakit on bir yaşındaydım. Ölüm döşeğinde, anamın başucunda idim, ölümünü gördüm. Beni zorla kaldırdılar. Serâb-ı Ömrüm'deki birkaç şiir, onun mersiyeleleridir.* (Kandemir, 1943: 97) Bahsedilen şiir kitabında ise bu konuya istinaden şu dizeler yer almaktadır: (Uçman, 1999: 11)

*Bir şevk ile eylerdi denizler beni meşhûn,
Enginlere hayretle, sevâhilde gezerdim.
Yâdıyla gelip gönlüme bir hiss-i diğêr –gûn-
Öksüzlüğümü hasta bulundukça sezerdim.*

Bu husus üzerinde durmamızın temel sebebi, Rıza Tevfik'in mevcuttaki felsefi düşüncelerinin cereyanında; çocukluk döneminde yaşadığı ve gördüğü sıkıntıların doğrudan etkili olmasıdır. Çerkes Hasan olayından ötürü basılan el yapımı kartlardan bahsederken aynı zamanda Sultan Murad'ın tahta çıkışını ve akabinde II. Abdülhamid'inde tahta çıkışını görmüş, Ali Suâvi olaylarına da(Çırağan Sarayı Baskını) şahit olmuştur.

Yaşadığı olayları şöyle ifade etmektedir:

Bunların ne için anlatıyorum... Evet; ben yedi yaşına kadar o güzel Meriç kenarlarında gayet hür endişesiz ve şairane geçirdiğim hayattan sonra İstanbul'da bir mezarlık seyrinden başlayarak kıtaller, cinayetler ve kargaşalıklar içinde bir cehennem hayat geçirdim. (Kandemir, 1943: 96)

Eğitim hayatına geri dönecek olursak bir hayli hareketli geğtiği görölmektedir. Annesinin ölüminden bir süre sonra Gelibolu'ya göç ettiler. 1884'te girdiği Galatasaray sultanisi'ne sadece 1 yıl devam edebildi. 1887 Mektebi Mülkiye'ye kaydolduysa da bir talebe hareketine karışınca okuldan uzaklaştırıldı. Sonunda hocasının tavsiyesi ile Tıbbiyye-i Mülkiyye'ye girdi. Burada da yine birtakım olaylara karıştı ve birkaç defa hapse atıldı. Hayatının bir düzene konulacağı düşünmesiyle, akrabaları tarafından 1895'te Darülmualimât müdiresi Ayşe Sıdıka Hanım ile evlendirildi. Tıbbiyeden ancak 1899 yılında mezun olabildi. (Uçman, 2008: 68) Eşı Ayşe Sıdıka Hanım vefat edince, Nazlı Hanım ile evlendi. 1936'ya kadar çeşitli devlet kademelerinde farklı vazifeler de bulundu. Görölüyor ki; tek bir işe ya da alana bağlı kalmayıp kendini yetiştirerek farklı kulvarlara yönelmiştir. Görevlerinin arasında İstanbul Gümrüğü Eczâ-yı Tıbbiye Müfettişliği, Cemiyet-i Mülkiyye-i Tıbbiyye'ye üye seçilmesi, İttihat ve Terakki'de üst kademelerde görev alması, Meclis-i Mebusan'da Edirne mebusu olarak görev yapması, 1918'de Ahmet Tevfik Paşa kabinesinde Maarif Nâzırı olarak görev yapması şeklinde sayılabilir.

1918 yılında yine Darülfünûn'da dersler vermeye devam etmiştir. (Uçman, 2008: 68) 1919 yılında Paris'te gerçekleştirilen Paris Konferansı'na katıldı ve 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzalayan heyetin içinde yer aldı. Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele aleyhine yazmış olduğu yazılardan ötürü, Darülfünun öğrencileri tarafından protesto edildi. Öğrencilerin protestoları neticesinde Cenap Şahabettin, Ali Kemal, Hüseyin Daniş ve Barsamyan Efendi ile beraber 1922 yılında Darülfünun'daki görevinden istifa etmek zorunda kaldı. (Beyaz, 2016: 29)

Arkadaşı ve milli mücadele aleyhtarı Ali Kemal Bey'in İzmit'te linç edilmesi üzerine, 8 Kasım 1922'de bazı arkadaşları ile beraber Mısır'a kaçtı. Rıza Tevfik, Sevr Antlaşması'nı imzalayanlar arasında bulunduğu için bu kaçıışından iki yıl sonra 1924 yılında ismi “yüzellilikler” listesine dahil edildi. (Beyaz, 2016: 29)

Mısır'a geçtikten sonra Kahire'de bir süre bulundu. Bu sıralarda arkadaşı olan Hicaz Emiri Hüseyin bin Ali'nin oğlu Emir Abdullah'ın, İngiltere seyahatinden dönmekte olduğu haberini aldı. 1922'den sonra kalan ömrünün büyük bir bölümünü, Ürdün ve Lübnan'da geçirdi. Ürdün'e Emir Abdullah'ın davetiyle o ve onun gibi olan birçok kişi ile birlikte iştirak etti. Emir Abdullah sadece Rıza Tevfik'i değil, onunla beraber Mısır'a kaçan ve yüzelliliklere dâhil olan birçok devlet adamı, komutan ve siyasetçiyi de Hicaz'a davet etmiştir.

Emir Abdullah, İngilizlerin de onayını alarak 25 Mayıs 1923'te Ürdün'ün bağımsızlığını ilan etti. Emir, Rıza Tevfik'in devlet işlerindeki tecrübelerinden ve liyakatinden dolayı onu yanından ayırmamaya dikkat etti.

Rıza Tevfik Ürdün'e geldiği andan itibaren, başla Divanü'l Emir Mütercimliği olmak üzere İlimler Akademisi üyeliği, Tarihi Eserler Müdürlüğü, Anayasa Komisyonu üyeliği, Sağlık Müdürlüğü, Adliye Nazırlığı gibi görevlerde bulunmuştur. (Beyaz, 2016: 33)

Rıza Tevfik 1932'de Lübnan'da bulunduğu sıralarda Abdülhak Hamit Tarhan'a yazdığı mektubunda yaşadığı düşünce değişikliklerini şöyle aktarır:

10 senelik Azade hayatım müstesna mukadderatım hakkında, ciddi tetebbuât yapabilmek için bana en büyük fırsatı verd. Kendi vicdanıyla baş başa kaldım. Kendi nefsim ile iyice tanıştım. Kâinat-ı âfâkiye ve enfüsiyede nokta-i nazarım değişti, tarz-ı telâkkiyâtım da!... Eski malumatımı, hafızamın kara tahtasından tamamiyle sildim ve iyi bildim ki tahsil-i ilm emrinde yanlış başlamışım; ve ilmi beyhude münâkaşât ile tahsil olunur zannederek, şimdiye kadar İstanbul'da şeytan taşlamışım... (Uçman, 2016: 352)

Emir Abdullah, Rıza Tevfik ve yanındaki kişilere bu Ürdün davetini, büyük oranda siyasi bir gaye ile yapmıştır. Daha öncesinden bilindiği üzere Emir'in babası Şerif Hüseyin, İngilizlerle işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı büyük Arap İsyanı'nı başlatmıştır. (Beyaz, 2016: 57)

Görülüyor ki; Anadolu coğrafyasının bu dönemleri karmaşa içerisinde geçmiş ve içeride muhalif olup dışlanan kesim, dışarıda yine Türkiye aleyhine kullanılmaya çalışılmıştır. Rıza Tevfik'in bazı kaynaklarda giriştiği muhalif eylemlerden pişman olduğu sezilse de, yine yukarıda belirttiğimiz Abdülhak Hamit Tarhan'a yazdığı mektubunda, çok farklı bir yorumla bu duruma şöyle işaret eder:

Şu mühim ciheti düşünmekten de kendimi alamıyorum ki bu beni sevgili memleketimden nefy etmemiş olsalardı, ben yine karga derneğinde siyaset nâmına nefes ve ömür tüketmek sûretiyle kendimi azim bir dalâlete kurban etmiş olacaktım ve bu zevk-i hürriyete ve neş'e-i irfâna vâsil olamayacaktım. Onun için kat'iyen emin oldum ki, herkes bana iyilik etmiştir; hatta beni baba ocağından ve ana kucağından tard-u nefy edenler bile!.. Onlara da ziyadesiyle minnettârim. (Uçman, 2016: 353)

1936 yılında Oxford'a, oradan Londra ve Paris'e gider. İstanbul'daki çocuklarının ve yakınlarının ısrarları üzerine sonunda yüzellilikleri affeden kanunun kabulünden ancak beş yıl sonra Haziran 1943'te Türkiye'ye geri döner.

Ülkeye döndükten sonra da boş durmaz ve haftada birkaç defa olmak üzere "Yeni Sabah" gazetesinde edebiyat, dil, felsefe ve genel anlamda sanat konuları etrafında makaleler ve bazı kitaplar yayınlar.

1949 yılının son aylarında rahatsızlanarak hastaneye kaldırılır. 30 Aralık 1949 günü hayata gözlerini yumar. 1 Ocak 1950'de ise Zincirlikuyu'da Asrî Mezarlık'a defnedilir. (Uçman, 1999: 19-20)

Genel hatları ile Rıza Tevfik'ten bahsettikten sonra onun edebi kişiliğine kısaca göz atıp, esas olarak felsefe alanındaki yetkinliği üzerinde duracağız.

Şair bir ruha sahip olarak doğan Rıza Tevfik'in çocukluğunun en güzel yıllarını, tarihi dekor ile iç içe bulunan Gelibolu'da geçirmesi, şiire olan kabiliyetinin gelişmesine büyük ölçüde yardım eder.

1895 yılından 1905'e kadar Mekteb, Maarif, Resimli Gazete ve Çocuk Bahçesi Mecmuâlarında daha çok Abdülhak Hamid'in tesiri altında şiirlerle dil, edebiyat, felsefe ve estetikle ilgili makaleler yayınlayan Rıza Tevfik, bu faaliyetlerini II. Meşrutiyet'ten sonra Bağçe, kurucuları arasında bulunduğu Ulûm-ı İktisadiyye ve İçtimâiyye Mecmuâsı ile İctihad, Âri, İleri, Muhibban, Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası, Türk Yurdu, Peyâm-ı Sabah Peyâm-ı Edebi, Düşünce ve Bilgi gibi çeşitli gazete ve mecmualarda sürdürmüştür.

Şiire, Abdülhak Hamid tesiri altında başlamasına rağmen mizaç olarak, hiçbir edebi akımın dar kalıplarına giremeyen Rıza Tevfik, 1905'ten itibaren Mehmet Emin tesiri ile hece vezni ile şiirler yazmaya başlar. (Uçman, 1982: 8-9)

1911'den sonra divan, nefes ve koşma türünde verdiği eserleriyle, gayet dikkat çekici bir hava yakalamıştır. Folklorik araştırmaların üzerine giden ve bu konuda yıllar süren incelemelerde bulunan Rıza Tevfik, elde ettiği kültürel mirasın bulgularını kamuoyu ile paylaşmak istemiş ve bunun için doğru zaman şeklinde addettiği II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemi beklemiştir. Kendi sanatında Âşık edebiyatından ve Bektaşî geleneğinden faydalanarak bu türlerin besleyiciliği ile farklı çalışmalar ortaya çıkarmıştır.

Bahsettiğiniz duruma binaen canlı bir örneğini gösterebileceğimiz “Edip Harâbî Baba Erenlere!” (Uçman, 1999: 105) adlı şiirinden şu dizeler verilebilir:

*Vahdet âleminde pek hoş bulundum,
Gaflatle bu denî dünyaya girdim.
Elestü bezminde sarhoş bulundum.
Kendi ikrârımla belâya girdim.*

*Hiç böyle aykırı revişim olmadı,
Damdan düşer gibi gelişim yoktu.
Tavuk pazarında bir işim yoktu,
Yok yere halk ile gavgaya girdim.*

Rıza Tevfik’in yakın arkadaşı Ali İlmî Fani Bey 1933-34 yıllarında Antakya Lisesi’nde edebiyat öğretmeni iken, öğrencilerine Rıza Tevfik’in şairliği hakkında bir yazılı yoklama yapar. Bu soru ve cevap şu minval üzeredir: (Necatigil, 1976: 205-206)

“Soru: Rıza Tevfik nasıl bir şairdir? Diyorlar ki; o hece vezniyle yazdığı şiirlerde Gevherî’yi, Karacaoğlan’ı taklit etmiştir. Bu iddia ne dereceye kadar doğrudur?”

Cevap: Filozofun hayatı ve eserleri okuduktan sonra onun hakkında şu fikirleri yürütmek mümkündür: Filozof muhakkak dimağ kabiliyeti çok yüksek bir adamdır. onda her günden fazla bir kabiliyeti, bir inkişafa mazhar olmuştur. Hafızası altı, yedi lisânı mükemmel hıfzeder. Zekâsı şimdiye kadar gelen muhtelif filozofların eserlerini tetkik edecek kadar nüfuzludur. Hassasiyeti Türk tarihi edebiyatında, pek az şaire nasip olmuş bir derecededir.

Vücut kabiliyetini söyleyemeyeceğim; işittim ki yüz yirmi kilo sikletleri havada dolaştıracak bir enerjiye sahiptir. İşte Bence Filozofu hiçbir meslekte durdurmayan, o daldan dala, filozofken şairliğe, doktorken Bektaşılığa, hamamda güreş yaparken nâzırlığa atan kudret, onun bu fakültelerinin fevkalade muvazenesizliği neticesidir.

Filozof şimdiye kadar içip çıktığı mesleklerden acaba hangisinde, daha ziyade muvaffak olmuştur? Şüphesiz bu şairliğindedir. Şair Rıza, hassasiyetinin ve dimağ kabiliyetinin yüksekliği sayesinde bilhassa tekke ve halk şairlerini okumuş, onlardan zevk almış ve o vadide en güzel koşmalarını, nefeslerini yazmıştır.”

Onun şiir sanatı hakkında farklı bir görüş olarak, Türk Edebiyatı adlı eserde şöyle denilmiştir: “Rıza Tevfik’in çok şiirlerinde, espri ve düşünce halinde tasavvuf görüşleri vardır. Tarikat olarak Bektaşiliği benimsemiştir. Çünkü ilk gençliğinden beri, Bektaşi dergahlarına girip çıkmış, nefesler dinlemiş, hatta sonradan Bektaşiler arasında “Rıza Baba” diye anılmıştır. Bu tarikat, onun isyancı, nükteci, hicivci ve fakat aynı ölçüde samimi ve de hoşgörülü tabiatına uygun gelmiştir. (Kabaklı, 1978: 102) Rıza Tevfik’e göre: Şair, insanlığın ve kendi nefsinin en mühim yanlarını gösteren, ağlamanın ve gülmenin üslûbunu öğreten adamdır. Âlim, bilmek istediği şeyi bir oyuncak gibi kırar parçalarken, şair bütün varlığın ahenk ve manasını sezen bir ruh olmalıdır, şeklinde ifade edilmiştir. (Kabaklı, 1978: 102)

Edebi ve şairane lafzı, ayrıca bir inceleme konusu olan Rıza Tevfik'in bu yönüne , bir de İsmail Hikmet Ertaylan'ın sözleriyle perde aralayalım:

Rıza Tevfik bilgi şarkın irfanını layıkıyla ihata etmiş bir babanın terbiye ve talimi ile daha pek küçükken Türkçe'yi ve Fârisî'yi öğrenmeye başlamıştı. Hatta Hâfız'ı, Sâdî'yi bile dikkatli okumuştur. Bunun da kendi tabiat-ı şi'riyesini terbiyede büyük tesiri vardı. Babasında şiire hiç istidât olmadığını söyler, hatta bazı manzumelerin metinlerini bulmada müşkülât çekmiştir. Rıza Tevfik, tabii bir istidâtla vezinleri bulurmuş. Halbuki babasının felsefeye büyük bir kabiliyeti mevcut imiş. Rıza Tevfik'in felsefeye istidâdı irsi, şiire istidâdı ise fitridir. (Ertaylan, 2011: 656)

Yukarıda aktardığımız bilgilerde şairin altı, yedi dil bildiğine dair belgeden bir alıntı bulunmaktadır. Lakin, İsmail Hikmet Ertaylan'ın verdiği bilgilere göre Rıza Tevfik; Rumca, Ermenice, İspanyolca, Farsça, Arapça, Türkçe, İtalyanca, Fransızca, İngilizce gibi dokuz lisânı okuyup yazma kabiliyetine sahiptir. (Ertaylan, 2011: 665)

Bir Osmanlı Aydın Feylesof Rıza ve Felsefi Düşüncesi

Entelektüel tabanının sağlam olması, yabancı dillere olan hakimiyeti, onun felsefi cereyanları iyice tahkik etmesine ve bu alanda düşünsel ürünler vermesine olanak sağlamıştır. Mezkûr lakabıyla anılan, bir feylesof şair olan, felsefeyi şiire yediren, ve yine felsefeyi yaşayış biçimi haline getiren Rıza Tevfik'in, Felsefe ile olan münasebetini çok fazla uzatmadan

aktarmaya çalışacağız. Tasavvufla içli dışlı olduğu, verdiği ürünlerden bariz görülmekle birlikte, onun bir de sūfî yönü ağır basmaktadır. Bakıldığında yaşayış olarak, kozmopolit bir fitriyyete mütevazidir.

Yurtdışında geçirdiği dönemler dolayısıyla, pek çok felsefi dinamiği yerinde takip etmiş ve birçok yabancı filozofla tanışmıştır.

Rıza Tevfik için çok karşıt ve çelişik fikirler ileri sürüldü. Bazıları onun büyük bir felsefe üstadı olduğunu söylerken, bir kısmı da hiçbir fikre sahip olmayan bir dillettante(amatör) gözüyle bakmışlardır. bu hücumlar, belirli bir fikir açısından gelmiyorlar: serbest düşünceli, Bektaşî ve Mason olmasından dolayı koyu dinciler, onu iyi karşılamıyorlardı. Fakat Şark ve Garba ait kuşatıcı bilgisi ile o çevrenin saygısını kazanmıştır denebilir. (Ülken, 1992: 259)

Onun “Felsefe Dersleri” kitabı, felsefi yaklaşımını anlama konusunda temel bir kaynaktır lakin anlam derinliği ve yorum farklılığından ötürü iyi bir tenkit ve tahkik usulü ile elden geçirilmelidir.

Septik ve Nihilist görüşlere sahip olmakla birlikte, nerede yeni bir fikir var ise; iyice tenkit ettikten sonra, mantıklı ve işe yarar kısımlarını muhafazaya çalışmıştır.

Bu bağlamda Rıza Tevfik Bey, karşılaştığı yeni fikirleri peşin olarak reddetmeyip, beğendiği noktaları söylemekten çekinmeyen bir düşünürdür. Bu sebeple de, felsefe alanına yeni bakış açıları kazandıracığı düşüncesiyle, Bergson’dan çeviriler yapmış ve Bergson üzerine dersler vermiştir. Bergson felsefesini bütünüyle benimsememekle birlikte, onun fikirlerini tarafsız bir gözle aktararak okuyucuya tanıtmaya çalışan filozof, dogmatiklikten uzak durarak sürekli yeni fikirlere açık olmuştur. (Kalın, 2014: 81-82)

Farklı fikir skalalarına sahip olduğunu belirttiğimiz Rıza Tevfik, anlaşılıyor ki; ne kadar çok yönlü olmaya çalışsa da aslında bir arayış içindedir. Özellikle mezhepsel ve dini olarak sürekli bir evrim halinde olduğu gözlenebilir.

Daha önce belirttiğimiz üzere 1918-1919 yılları arasında Türkiye’deki Masonların başına Rıza Tevfik, büyük üstat olarak getirilmiştir. (Özcan, 2003: 98) Bugün bile internet üzerinden taratıldığında, Masonların kendi internet sitesinde, ondan kısaca bahsedilmektedir.

Tabii ki farklı fikir akışlarına sahip Rıza Tevfik, buradan da kısa bir süre sonra ayrılacak ve yeni fikirlere ve de görüşlere yelken açacaktır.

Doğu ve Batı dünyasına ait oldukça geniş bir felsefi birikime sahip olan Rıza Tevfik, yeni bir ekol kurmaktan ziyade mevcut felsefi bilgileri yorumlayarak, bunlarla modern görüşler arasında dikkate değer benzerlikler üzerinde durmuştur. (Uçman, 2008: 69) Rıza Tevfik'in, kapsamı dahilinde büyük ses getirmiş eseri olan "Felsefe Dersleri"ni biraz daha açacak olursak o bu kitabı, beş bölüme ayırmıştır: (Ülken, 1992: 260)

İlk bölüm; felsefe ve filozof(feylesof) terimlerinin anlamı, kökü, meydana çıkışı. Burada "hakikat merakının bir yandan ilimleri, bir yandan felsefeyi doğurduğunu" söylüyor. "İlimler yaşamak ihtiyacından, felsefe ölüm tasesından doğmuştur" diyor. Her ikisi de ölüm dirim meselesiyle yakından ilgilidir...

İkinci bölümde; Rıza Tevfik, olaylar âlemi nedir? Diye soruyor. Biz onu duyularımızla kavriyoruz. Bu vâsita ile edindiğimiz ilk bilgilere, duyuların algıları(müdrekat-ı havas) derler. İlk bilgimiz bunlardır. Cisimlerde varlığını kabul ettiğimiz nitelikler, bu duyu algıları türündendir, diyor. Bunların tabiatını tetkik ederse anlarız ki, nitelik dediğimiz şeyler bizde, bazı sebeplerle meydana gelen ruhi hallerden ibarettir...

Üçüncü bölümde; şuurumuzun bugünkü haline, duygularımızın şu andaki olgunluğuna bakıp, onlara değer vermeye kalkarsak, yanılırız. Çünkü şu andaki duygularımız, bir duyular zincirinin sonucudur. Bilinmeyen bir geçmişten beri sürüp gelen manevi varlığın şu dakikadaki, hayat sevincidir.

Dördüncü bölümde; ilk defa felsefeye tenkit fikrini getiren sofistler olmuştur. Bunlar nasıl düşünürlerdi? Başka düşünürlerin bunlar hakkındaki görüşü nedir? Diye soran Rıza Tevfik, Sokrat'ın onlarla ilk mücadelesini, onların metodunu kabul ederek felsefeye yeni bir çığır açtığını söylüyor...

Beşince bölümde; bilginin temel kavramları üzerinde duruyor... Felsefeyi olumlu bir yolda ilerleten ancak zamanımızda İngiliz empiristleri olmuştur, diyor... Son bölümde; bilginin kuruluşuna ait bu teorinin açıklamaları arasındaki farklılara ve bunların tartışmasına ayrılmıştır. Burada onun ısrarla bir görüş üzerinde derinleştiği görülüyor.

Artık bu durumda Rıza Tevfik'e "fikirler arasında dolaşan bir dillettante" (amatör) demek yanlış olur... (Ülken, 1992: 261) Ülken, detaylı bir tasnif ve tanımlamayla, bilgileri bu şekilde aktarmıştır.

Rıza Tevfik'e göre; *felsefe ister ölüm olgusundan, ister hayret duygusundan ve isterse şüpheden doğsun, temelde varlık üzerinde düşünmeye dayanır. İnsanda doğuştan gerçeği arama merakı vardır.* (Çubukçu, 1990: 141) Var oluş gereği, denilebilir ki; insanı hayrete

ulaştıran azim, az da olsa bilgi düzeyinde tatmin etmeye başlayınca, insan artık merakı için değil, unutulmamak ve hatırlanmak maksadıyla bir fiiliyat sergilemeye başlar.

Özellikle Rıza Tevfik gibi kabuğuna sığmayan şahsiyetler, kaşıntısı geçmeyen bir yara gibi daima yeni tatlar deneme ihtiyacı hissetmişlerdir.

Son olarak onun tasavvufi bir etkileşimi olan ve genel felsefesi hakkında söylenebilecek sözlerden biri olan; varlıkta birlik vardır. “Her şey tanrının gücünün görünüşünden ibarettir.”(Çubukçu, 1990: 146) cümlesi aslında onun Antik Yunan filozofları dahil olmak üzere sentezlediği, Muhyiddin İbnü’l Arabî’nin Vahdet-i vücûd felsefesine bir göndermedir, diyebiliriz.

O, bu görüşü farklı bir formata sokarak, “insan; tanrının yeryüzündeki görünüşü değil, gücünün ve kudretinin bir suretidir.” şeklinde yorumlamıştır.

Kaynaklar

1. BEYAZ, Y. (2016). “Osmanlı Bakiesinde Bir Osmanlı Aydını: Rıza Tevfik Ürdün’de”, Divân Disiplinler arası Çalışmalar Dergisi, c. 21, ss. 41.
2. ÇUBUKÇU, İ. A. (1990) “Şair Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Felsefi Düşüncesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 31, ss. 137-146.
3. ERTAYLAN, İ. H. (2011) Türk Edebiyatı Tarihi (I-IV), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
4. KABAKLI, A. (1978) Türk Edebiyatı, c. 3, İstanbul: Türk Edebiyatı Yay.
5. KALIN, F. (2014) “Rıza Tevfik Bey’in Dini Düşüncesi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 23, ss. 80-99.
6. KANDEMİR, F. (1943) Kendi Ağzından Rıza Tevfik: Hayatı-Felsefesi-Şiirleri, İstanbul: Remzi Kitabevi.
7. NECATİGİL, B. (1976) “Şiiri ve Sanatı Üzerine Rıza Tevfik Bölükbaşı’nın Kendi Görüşleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. 22, S. 0, ss. 205-211.
8. ÖZCAN, A. (2003) Masonluk. TDV İslam Ansiklopedisi. (Cilt 28, ss. 95-99) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
9. UÇMAN, A. (1999) Rıza Tevfik, İstanbul: Timaş Yay.
10. UÇMAN, A. (2008) Rıza Tevfik Bölükbaşı. TDV İslam Ansiklopedisi. (Cilt 35, ss. 68-69) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
11. UÇMAN, A. (2016) Rıza Tevfik’in Mektupları, Ankara: Ankara Kültür Merkezi.
12. UÇMAN, A. (1982) Rıza Tevfik’in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
13. ÜLKEN, H. (1992) Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, Ülken Yay.